

Barnomhändertaganden

– en analys av kommunala variationer

TOMMY LUNDSTRÖM

Med utgångspunkt från ett ekologiskt perspektiv diskuteras hur socioekonomiska förhållanden i kommunerna påverkar omfattningen av barn och ungdomar som placeras i fosterhem och på institutioner. Artikeln baseras på analys och bearbetning av offentlig statistik.

Varje år omhändertas omkring 5 000 barn och ungdomar i Sverige av socialtjänsten för samhällsvård. Det finns många olika motiv till de beslut som ligger bakom åtgärderna, alltifrån att föräldrar på grund av till exempel sjukdom inte klarar av att ta hand om sitt barn för en kortare tid, till omhändertaganden som görs med hänvisning till föräldrars missbruksproblem eller psykiska sjukdom. I de sistnämnda fallen kan barnen komma att bli placerade i fosterhem under många år. Omhändertagandena berör också ungdomar som av olika skäl – kriminalitet, missbruk etc. – inte kan eller får bo hemma hos sina föräldrar. Den absoluta majoriteten av placeringarna sker frivilligt med stöd av Socialtjänstlagen, men en mindre del görs mot föräldrarnas och/eller barnens vilja enligt LVU (Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga).

Forskare från engelskspråkiga länder bru-

Tommy Lundström är docent i socialt arbete vid institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

kar använda begreppen class, sex och race som markörer för den sociala utsatthet som utmärker familjer vilka blir föremål för åtgärder från den sociala barnavårdens sida (Bebbington och Miles, 1989; Frost och Stein, 1989; Lindsay, 1992; Parton, Thorpe och Wattam, 1997; Swift, 1995, se Egelund, 1997 för en sammanfattning). Svensk forskning pekar entydigt i samma riktning som den från andra länder: Fattiga familjer, familjer med ensamstående mödrar, invandrarfamiljer, familjer där föräldrarna är arbetslösa och beroende av bidrag, är kraftigt överrepresenterade bland de som får sina barn omhändertagna (Andersson, 1995; Hessle, 1988; Hollander, 1985; Lundström, 1993; Vinnerljung, 1996a, b).

Forskningen om omhändertagna barn och deras familjer i Sverige har framförallt byggts på individdata, antingen i form av offentliga uppgifter som den sociala barnavårdens dokumentation och andra individbaserade register eller i form av enkäter och intervjuer (med familjerna, socialvårdens

representanter och fosterhem) samt olika typer av test (Anderson, 1995; Börjeson och Håkansson, 1990; Carpelan, 1992; Cederström, 1990; Linden, 1998; Hessle, 1988; Hollander, 1985; Lundström, 1993; Malmström, 1993; SCB; 1991; Vinnerljung, 1996a, b). Forskningen på detta område har med andra ord byggts på karaktäristika hos de omhändertagna barnen och deras familjer. Data om familjernas omgivning, den miljö de lever i, har kommit i bakgrunden.

I USA märks emellertid en annan forskningstradition som medvetet tagit fasta på problemskapande faktorer i familjernas omgivning. En klassiker på området är James Garbarino som med sitt, utifrån Bronfenbrenner, utvecklade ekologiska perspektiv kommit att få stor betydelse i den amerikanska barnavårdsdiskursen (Garbarino, 1976; Garbarino, 1992a; Garbarino 1992b; Garbarino och Crouter, 1978; Garbarino och Sherman, 1980). Redan i sina tidiga arbeten intresserar sig Garbarino för sambandet mellan å ena sidan olika mått på antalet barn som far illa samt å andra sidan demografiska faktorer, socioekonomiska förhållanden och eventuella stressfaktorer i familjernas miljö. Studiernas population är inte individer eller familjer utan geografiska enheter och Garbarino med medarbetare kan bland annat visa att antalet barn som far illa samvarierar med områdenas inkomststruktur, familjesammansättning (andel ensamstående kvinnor med barn hänger samman med andel barn som far illa) samt instabilitet i områdenas nätverk (som mått har använts befolkningens rörlighet i form av flyttningar) (Garbarino, 1976; Garbarino och Crouter, 1978; Garbarino och Sherman, 1980).

Senare studier i samma tradition har ytterligare förstärkt Garbarinos och hans medarbetares slutsatser, samt dessutom pekat på betydelsen av andra faktorer, som urbaniseringsgrad, förekomst av narkotika-problem samt olika typer av policybeslut (Albert och Barth, 1996; Spearly och Lauderdale, 1983; Zuravin och Taylor, 1987). Med liknande teoretiska utgångspunkter och metodologiska grepp har andra forskare sökt identifiera strukturella faktorer som exempelvis påverkar förändringar i antalet barn som far illa över tid (Albert och Barth, 1996). Metodologiskt har forskarna i de flesta fall utgått från offentliga, aggregerade data som sedan behandlats statistiskt, ofta i multivariata regressionsmodeller. Den vanligaste utfallsvariabeln i de amerikanska studierna är antalet anmälningar om barn som misstänks fara illa, och den geografiska enheten amerikanska countys eller mindre geografiska enheter.¹

Den här artikeln knyter an till denna amerikanska ekologiska tradition. I stället för att analysera barnavården utifrån data om individer, är således syftet att undersöka hur variationer av barnomhändertaganden i Sveriges kommuner hänger samman med faktorer på aggregerad nivå, eller i vid mening strukturella variabler.² Den centrala frågan

1 För diskussion om betydelsen av områdenas storlek och sammansättning, se Garbarino och Crouter (1978).

2 Det finns ingen samlad svensk statistik på antalet anmälningar i barnavårdsärenden (som utgör ett vanligt utfallsmått i de amerikanska studierna). Här används antalet vård dagar i kommunerna, dvs. antalet dagar som barn sammanlagt varit omhändertagna för samhällsvård.

är således vad det är för egenskaper i kommuner som samvarierar med antalet barn som far illa. Artikeln skall ses som ett första försök att med utgångspunkt från ett ekologiskt synsätt och med kvantitativa metoder formulera hypoteser om vilka miljöbetingelser som kan vara betydelsefulla i en svensk kontext. Metodologiskt anknyts till de refererade amerikanska studierna genom att så långt som möjligt använda liknande variabeluppsättningar, kartlägga sambandsstrukturen och pröva den i en linjär regressionsmodell.

I detta sammanhang finns det anledning att varna för det så kallade ekologiska felslutet. Finner man ett samband mellan två variabler på aggregerad nivå så innebär det inte att detta gäller på individnivå. Om andelen familjer bestående av ensamstående mödrar med barn i kommunerna samvarierar med att barn far illa, så behöver det naturligtvis inte betyda att ensamstående mammor i högre utsträckning än andra behandlar sina barn illa. Teoretiskt kan man tänka sig kommuner där alla omhändertaganden drabbar traditionella kärnfamiljer, men där det ändå finns många ensamstående mödrar. Den här typen av makroanalyser kan således endast bidra med kunskap om hur högrisk-miljöer ser ut, inte om vilka som är högrisk-familjer. Den typ av påståenden som kan göras är: I kommuner med många socialbidragstagare och många ensamstående kvinnor, är också antalet omhändertaganden högt. Vad man försöker få fatt på är således faktorer i de utsatta familjernas omgivning – som demografiska förhållanden, socioekonomiska faktorer och indikatorer på social stress (för att nu använda ett av Garbarinos begrepp) – vilka påverkar variationer i antalet barn som far illa.

Metod

Artikeln baseras på data om kommunerna från framförallt Socialstyrelsens (1997a) *Jämförelsetal för 1996*. Det mått på barn som far illa som återfinns i jämförelsetalen, är antalet vård dygn för barn och ungdomar vilka är föremål för omhändertaganden enligt Socialtjänstlagen och LVU. Det är denna faktor i förhållande till det totala antalet barn och ungdomar i kommunerna som utgör den beroende variabeln i den följande analysen. I vård dygn ingår frivilliga omhändertagande och tvångsomhändertaganden, det vill säga all institutionsvård och fosterhemsvård för barn och ungdomar som sker med stöd av Socialtjänstlagen och LVU. Socialstyrelsens jämförelsetal inkluderar alla 288 svenska kommuner, men för vård dygn saknas data från elva kommuner.

I de flesta amerikanska studier har man använt barnavårdsanmälningar som utfallsvariabel. Det är emellertid uppgifter som vi i Sverige inte har tillgång till. Antalet vård dygn kan sägas vara ett mått på de fall som föranleder särskilt långtgående ingripanden, det vill säga omhändertaganden, där också långvariga ingripanden får större tyngd än kortvariga. En nackdel med vård dygn som utfallsvariabel är att den inte går att dela in efter typer av omhändertaganden, man kan exempelvis inte skilja mellan omhändertagna ungdomar och barn. Det möjliga alternativet hade varit att använda de olika mått på insatser som presenteras i socialstyrelsens årliga återkommande rapporter om insatser för barn och unga (se Socialstyrelsen, 1997b). Kvaliteten på data i jämförelsetalen beskrivs av Socialstyrelsens statistiker som »godtagbar» även om det

finns brister i inrapporteringen (a.a. s. 286). Det betyder att dessa data håller bättre standard än insatsrapporteringen, särskilt på kommunnivå.

Det sammanlagda antalet vårddygn varierar starkt mellan kommunerna, från något hundratal (det kan handla om en liten kommun där kanske bara ett barn är omhändertaget i några få månader) till de största kommunerna där antalet vårddygn är flera hundra tusen.³ Antalet vårddygn som andel av befolkningen (det vill säga antalet vårddygn dividerat med antalet barn och ungdomar upp till tjugo års ålder), varierar emellertid också det förhållandevis kraftigt. Det högsta antalet vårddygn i förhållande till antalet barn är drygt fyra. I ett tänkt exempel med jämn fördelning har alla barn i den kommunen således varit omhändertagna i fyra dygn under 1996. Den kommun som har det lägsta antalet ligger på drygt 0,1 vårddygn. Det genomsnittliga antalet vårddygn bland Sveriges kommuner är 1,7 ($s^2=0,57$). Siffrorna skall ses mot bakgrund av att antalet barn och ungdomar som var föremål för samhällsvård någon gång under år 1996 var omkring 15 000, eller knappt åtta promille av det totala antalet (Socialstyrelsen, 1997b).

Efter att på detta sätt ha identifierat en rimlig utfallsvariabel har nästa steg varit att ta fram ett antal bakgrundsvariabler som kan antas hänga samman med antalet vårddygn i kommunerna. Utgångspunkten har varit att så långt som möjligt pröva sådana bakgrunds-faktorer som visat sig ha samband med barn

3 Uppgifter om antal vårddygn för den största kommunen, Stockholms stad saknas i jämförelsetalen för 1996. För 1995 var antalet dygn omkring 400 000.

som far illa i de tidigare redovisade amerikanska studierna. Ytterligare underlag har varit en studie av Bergmark och Sandgren (1998), som redovisar en motsvarande ekologisk undersökning av olika strukturella variablers betydelse för kommunala variationer i socialbidragstagande. Genom Bergmarks och Sandgrens studie möjliggörs således också en jämförelse av de faktorer som har samband med barnomhändertaganden, med kommunala variationer i socialbidragstagande. De ingående variablerna uppdelade efter befolkningssammansättning och den grova beteckningen socioekonomiska förhållanden, presenteras nedan.⁴

För att relativt noggrant kunna diskutera sambandsmönstren och ställa dem i relation till amerikanska data kommer resultaten först att redovisas i form av bivariata korrelationer, det vill säga sambanden mellan bakgrundsvariablerna och antalet vårddygn presenteras och diskuteras. Därefter kommer en multivariat modell (linjär regressi-on) som utgår från de variabler som uppvisat samband i den bivariata analysen att introduceras.⁵

4 Större delen av de data som ingår i analysen har hämtats från eller räknats fram via Socialstyrelsens (1997) *Jämförelsetal för Socialtjänsten*, som distribueras med diskett vilken innehåller Excel-tabeller. Variablerna presenteras närmare i Socialstyrelsen, 1996 s. 254–255. De variabler som inte återfinns i jämförelsetalen är flyttningskvot, andel ensamstående kvinnor med barn, andel ensamstående män, arbetslösa utan a-kassa och KAS. De tre förstnämnda baseras på FoB data och den sistnämnda är en del av den offentliga arbetslöshetsstatistiken. För hjälp med framtagandet av variabler samt goda råd tackas Åke Bergmark och Per Sandgren.

5 För diskussion om metodens tillämplighet i så-

Tabell 1

Samband mellan antalet vårddygn för barn och ungdomar i svenska kommuner och bakgrundsvariabler, n=277

Bakgrundsvariabel	Korrelationskoefficient
<i>Befolkningssammansättning</i>	
Andel ensamstående kvinnor med barn 0-15 år	0,51***
Andel ensamstående män	0,47***
Andel utomnordiska invandrare	0,42***
Andel nordiska invandrare	0,08
<i>Socioekonomiska förhållanden</i>	
Flyttningskvot, flyttningar över församlingsgränser	0,29***
Socialbidragskostnader per invånare	0,48***
Kommunens skattekraft, procent av medelskattekraften ¹	0,14*
Sociala transfereringar; transfereringarnas andel av hushållens medelinkomster	0,17**
Andel arbetslösa, 16-64 år	-0,03
Andel arbetslösa utan a-kassa/KAS 20-64 år	0,33***
Befolkningstäthet, inv/kvm ²	0,23***
Kommuntyp ²	
Storstäder större städer	***
Landsbygdskommun	***
Ohälsotal ³	0,14*
Andel vårddygn för missbruk	0,18**

*** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05

1 Ett mått på befolkningens inkomster: Hög skattekraft betyder att kommunens befolkningen har genomsnittligt höga inkomster.

2 Här har prövningarna genomförts genom jämförelser av medelvärden. Man finner då att antalet vårddygn i landsbygds-kommuner är signifikant (p<0,001) lägre (1,44) än kommungenomsnittet (1,71). På motsvarande sätt är antalet vårddygn i storstäder och större städer (m=2,30, p<0,001) högre än genomsnittet. Dessa tre kommuntyper, av de sammanlagt nio som ingår i SCB:s indelning är de som avviker mest från genomsnittet. Storstäderna (Stockholm, Göteborg och Malmö) har slagits ihop med de större städerna eftersom data på vårddagar saknas för Stockholms del.

3 Antalet sjukpenningdagar, förtidspensions-/sjukbidragsdagar och arbetsskadeersättning dividerat med antalet sjukför-säkrade och förtidspensionerade.

Resultat

I tabell 1 presenteras de variabler som ingår i analysen och korrelationer mellan dem och andelen vårddygn. Alla variabler utom kom-muntyp är kontinuerliga.

Som framgår av tabell 1 ovan är det ett

dana här analyser, se Albert och Barth, 1996; Garbarino och Crouter, 1978; Zuravin och Taylor, 1987.

flertal olika variabler som samvarierar med antalet vårddygn. En av de som har starkast samband är andelen ensamstående kvinnor med barn. Som nämnts är hög andel ensamstående kvinnor med barn en av de faktorer som har mest kraftfullt genomslag också i de amerikanska studierna. Garbarino och Crouter (1978) inkluderar denna variabel under rubriken social stress och tänker sig att hög andel sådana familjer hänger sam-

man med större omfattning av socioekonomisk stress i de områden de undersökt. Andelen ensamstående män hänger förstås samman med andelen ensamstående kvinnor med barn och skulle också kunna vara en indikator på kommuner med högre grad av social stress.

Variabeln »flyttningar«, vilken är ett uttryck för rörlighet inom kommunerna mätt i innevägnarnas flyttningar över församlingsgränserna, pekar på att kommuner med jämförelsevis instabila nätverk också har hög andel omhändertaganden. Det kan tyckas förvånande att ett sådant mycket trubbigt mått överhuvudtaget får något genomslag i en sådan här analys. Det bör emellertid understrykas att också i amerikanska studier är olika mått på rörlighet sådant som ger utslag (Garbarino och Crouter, 1978). Till yttermera visso har man i en svensk studie genomförd vid SCB och baserad på individdata kunnat visa att antalet flyttningar en familj gör är en mycket stark prediktor på om ett barn skall omhändertas eller ej. Också på individnivå är alltså rörlighet en sorts mått på sådana förhållanden som kan leda till omhändertaganden. Det är emellertid, för den enskilde familjen, svårt att tänka sig att många flyttningar i sig leder till omhändertaganden. Flyttningar får i stället betraktas just som en markör av andra förhållanden hos familjerna som ses som problematiska från socialtjänstens sida (SCB, 1991).

Vidare finns ett jämförelsevis starkt samband mellan antalet vård dygn och andelen utomnordiska invandrare i kommunerna. Det kan för övrigt noteras att det inte finns någon koppling mellan andelen nordiska invandrare och vård dygn. Att höga socialbi-

dragskostnader per invånare får ett starkt genomslag i antalet vård dygn är inte särskilt förvånande. Socialbidragskostnader får ses som ett viktigt mått på andelen kommuninnevägnare som lever i socialt utsatta positioner. Sambandet är emellertid möjligt att tolka på olika sätt. För det första kan man tänka sig att det faktum att en kommun har en hög andel (socioekonomiskt) utsatta familjer uttryckt i socialbidragskostnader per invånare, också leder till höga omhändertagandesiffror. Det är alltså barnens faktiska sociala utsatthet som leder till högt antal vård dygn. För det andra kan man tänka sig en alternativ eller kompletterande tolkning där det faktum att en stor andel av invånarna exponeras för socialvården genom att de söker socialbidrag, också leder till höga omhändertagandesiffror. Att många invånare har kontakt med socialvården skulle utifrån detta resonemang öka sannolikheten för att de familjer som anses problematiska identifieras.

Det är värt att notera att, förutom socialbidragskostnader, har olika mått på kommuninnevägnarnas och kommunens ekonomiska resurser ganska svagt genomslag i bivariata samband. Förhållandet mellan kommunernas skattekraft och vård dygn pekar till och med – om än mycket svagt – i motsatt riktning mot vad man kunde förvänta sig: Kommuner med hög skattekraft, det vill säga sådana med innevägnare med höga inkomster, har många vård dygn (därav det positiva sambandet). Mot tesen att det är de fattigaste kommunerna, eller de med flest fattiga invånare, som har högt antal vård dygn, talar också det faktum att sambandet med storleken på de sociala transfereringar (det vill säga transfereringarnas andel av

hushållens inkomster) är jämförelsevis svagt. Här tycks data tala i en annan riktning än de amerikanska studierna där olika mått på innevånarnas inkomster får ett relativt kraftigt genomslag i antalet anmälningar av barn som misstänks fara illa (Albert och Barth, 1996).

Ett annat i förstone förvånande resultat är frånvaron av samband mellan arbetslöshet och antal vårddygn. Utgår man från individdata borde man rimligen göra det omvända antagandet, hög arbetslöshet skulle leda till höga omhändertagandesiffror också på aggregerad nivå. Mot det talar emellertid att arbetslösheten ofta är som högst i landsbygdskommunerna, där andelen omhändertaganden är relativt sett låg. Sambandet mellan vårddygn och befolkningstäthet visar således att glesbygdskommuner har lägre andel omhändertaganden än tätorter. Det finns alltså (landsbygds)kommuner med hög andel arbetslösa och många låginkomsttagare, som ändå har låga omhändertagandesiffror. Detta intryck förstärks om man prövar sambandet mellan kommuntyper och vårddygn, där det genomsnittliga antalet vårddygn är signifikant lägre i landsbygdskommunerna i jämförelse med genomsnittet. Man kan tänka sig att förklaringen får sökas i att det finns andra faktorer som verkar mot omhändertaganden i de små landsbygdskommunerna. Vilka dessa kan vara skall emellertid inte spekuleras om i detta sammanhang.

Kopplingen mellan höga arbetslöshetstal och höga omhändertagandesiffror är emellertid inte helt obefintligt. Det finns nämligen ett samband mellan antalet vårddygn och andelen arbetslösa som inte har någon arbetslöshetsersättning. Tillsammans med kopplingen till socialbidrag, pekar detta i

riktning mot att det är kommuner med många invånare vilka står utanför de ordinarie socialförsäkringssystemen, som har många vårddygn.

Ett visst samband finns mellan ohälsotalet, det vill säga antalet sjukskrivnings- och förtidspensionsdagar, och andelen vårddygn. Detta är en variabel som inte prövats i de amerikanska studier som refereras här. Den knyter emellertid an till antaganden om samband mellan barn som far illa och olika mått på socioekonomisk stress. Avslutningsvis kan också konstateras att det finns ett samband mellan barnomhändertaganden och antalet vårddygn av vuxna i missbrukarvård (som utgör motsvarigheten på missbruksområdet till vårddygn för barn). Kanske hade man kunnat tro att detta samband skulle vara starkare. Det relativt sett svaga sambanden kan ha att göra med att omhändertaganden av vuxna missbrukare i huvudsak drabbar andra grupper än de föräldrar som är aktuella för barnavårdsåtgärder.

En linjär regressionsmodell

För att ytterligare undersöka sambandet mellan vårddygn och bakomliggande förhållanden har de variabler som presenterats i tabell 1 och som uppvisat samband med vårddygn prövats i en multivariat analys – en linjär regressionsmodell.⁶ Genom att använda en sådan modell kan man pröva en enskild bakgrundsvariabels påverkan på utfallsvariabeln med kontroll för de övriga oberoende variablerna som ingår i model-

6 Den statistiska analysen har gjorts på SPSS, metod Enter (se Bryman och Cramer, 1997; Edlund, 1997).

Tabell 2

Modell för kommunala variationer i antal vård dygn för barn och ungdomar 1996, linjär regression

Oberoende variabel	Stand. reg.koeff.	p-värde
Ensamstående kvinnor med barn	0,29	0,000
Ensamstående män	0,15	0,021
Ohälsotal	0,14	0,006
Kostnader socialbidrag	0,24	0,000
$r^2=0,34$		

len. De framtagna uppsättningarna av oberoende variabler skall förstås som omständigheter som av olika skäl sammanfaller med variationer i antalet vård dygn. Som tidigare framhållits, kan sambandsstrukturen vara komplex och går inte att tolka i enkla orsak-verkan termer.

Flera olika strategier är möjliga att använda sig av i en sådan här analys. På basis av de ingående oberoende variablerna som presenterats tidigare har ett antal olika modeller prövats. Utgångspunkten har varit att ta fram en modell som så bra som möjligt predicerar antal vård dygn, samtidigt som de ingående variablerna håller god kvalitet när det gäller tillförlitlighet, bortfall och jämförbarhet. Dessutom skall naturligtvis de ingående variablerna kunna motiveras saklogiskt och med avseende på stabilitet i statistiskt avseende (Bergmark och Sandgren, 1998; Bryman och Cramer, 1997; Edlund, 1997). I tabell 2 redovisas utfallet av analysen

Inledningsvis kan av tabell 2 konstateras att betydelsen av andelen ensamstående kvinnor med barn i kommunerna ytterligare accentueras i denna modell. Det är den variabel som mest kraftfullt bidrar till att predicera variationer i antalet vård dygn. Det visar sig emellertid också att andelen en-

samstående män tycks ha en självständig om än inte särskilt stark påverkan på antalet vård dygn.

Kommunernas socialbidragskostnader är, vid sidan av andelen ensamma kvinnor med barn, den faktor som har störst betydelse. Av de variabler som hänger ihop med arbetslöshet och andra ekonomiska variabler, är socialbidragskostnader den enda som återstår i regressionsmodellen. Detta förstärker intrycket att det inte är kommunala variationer i arbetslösheten i sig, utan arbetslöshet kopplat till ett starkare utanförskap, som har samband med vård dygn. Mycket talar med andra ord för att det är kommuner med överrepresentation av de hårdast drabbade individerna och familjerna, det vill säga sådana som inte bara är står utanför arbetsmarknaden utan också är oförsäkrade och därmed beroende av socialbidrag, som har hög andel omhändertagna barn.⁷

7 För att testa regressionsmodellens stabilitet, har den även prövats på data för år 1995. I det stora hela faller resultaten ut på liknande sätt som för 1996. Utomnordiska invandrare kommer emellertid med i modellen för 1995 och den förklarade variansen stiger till 35 procent. Andelen utomnordiska invandrare var den variabel som »stod närmast i tur« att komma in i

Ohälsotalet, det vill säga antalet sjuk-skrivnings- och förtidspensionsdagar har ett visst förklaringsvärde också i denna multivariata modell. Det är kanske den enskilda variabel som förvånar mest, eftersom den har så jämförelsevis svagt samband i den bivariata analysen. Hur dess inverkan ser ut är svårt att säga något om, men kanske är detta samband också ett uttryck för den instabilitet som tycks utmärka de kommuner som har hög andel omhändertaganden av barn.

Sammanfattande diskussion

Den här artikeln visar att barnomhändertaganden inte är slumpvis spridda bland Sveriges kommuner. I stället finns det klara samband mellan andelen vård dygn och – i vid mening – strukturella variabler. Högt antal vård dygn i kommunerna hänger således samman med hög andel ensamstående kvinnor med barn, hög andel ensamstående män samt höga socialbidragskostnader per kommuninnevånare och höga ohälsotal. Sambandsstrukturen är emellertid komplex. Det finns exempelvis inga entydiga samband mellan kommuninnevånarnas ekonomiska resurser eller andel arbetslösa och barnomhändertaganden.

Om resultaten av denna studie jämförs med de amerikanska förebilderna finner man viktiga likheter. Det gäller framförallt betydelsen av familjesammansättning i om-

råderna och då särskilt sambanden mellan ensamstående kvinnor med barn och andelen barn som far illa. I amerikanska studier har man också funnit samband mellan instabila nätverk (mätt i flyttningar) och barn som far illa. I den bivariata analysen finns liknande samband för Sveriges del, de försvinner dock i regressionsmodellen.

Den viktigaste skillnaden i förhållande till amerikanska data tycks emellertid vara att olika mått på innevånarnas inkomster inte har lika starkt genomslag i Sverige som i USA (det gäller vare sig data prövas i bivariata analyser eller i en linjär regressionsmodell).⁸ En möjlig hypotes kan vara att större inkomstklyftor och förekomsten av särskilt utsatta fattiga områden i USA, får ett starkare och mer entydigt genomslag i andelen barn som far illa.⁹ Det finns emellertid anledning att behandla resultaten i detta avseende med viss försiktighet. De variabler som använts i de olika studierna är för det första inte exakt de samma, det gäller både utfalls- och bakgrundsvariabler. För det andra är det svårt att veta vilka effekter de geografiska indelningarna får på resultaten. Svenska kommuner har ofta en sammansättning som inkluderar olika typer av bostadsområden. Trots att det gått att finna viktiga signifikanta skillnader mellan kommunerna, bör det således understrykas att data baseras på kommunala genomsnitt. Liknande

den modell som presenteras i denna artikel. Sannolikt bidrar det starka sambandet mellan andelen utomnordiska invandrare och socialbidrag till att den förstnämnda inte kommer med. En modell där utomnordiska invandrare ingår i stället för socialbidragskostnader, får i stort sett samma förklaringsvärde som den presenterade.

8 I de amerikanska studierna (som refereras här) har inte någon motsvarighet till socialbidragskostnader prövats.

9 Se Garbarino och Sherman (1980) för en illustrativ djupstudie av två bostadsområden som ligger högt respektive lågt i förhållande till förväntade värden av barnavårdsanmälningar.

metodfrågor diskuteras av de amerikanska forskarna (Garbarino och Crouter, 1978).

Att de ekonomiska variabelernas plats i en sådan här analys möjligen är en nyckelfråga understöds vid en jämförelse med en svensk ekologisk studie som analyserat strukturella variabelers betydelse för socialbidragstagande (i stor utsträckning samma variabler som ingår i de analyser som ligger till grund för denna artikel) (Bergmark och Sandgren, 1998). En faktor är gemensam för de båda modellerna, nämligen ensamstående kvinnor med barn. För socialbidragskostnadernas del kan man i övrigt se ett relativt entydigt och starkt samband med variabler som har att göra med kommunernas och kommuninnevånarnas ekonomiska ställning samt arbetslösheten. För antalet vårddyg är som framgått sambanden mer mångtydiga, även om det starka sambandet med socialbidrag pekar i riktning mot att variationer i socialbidragskostnader och andelen vårddyg hänger ihop.¹⁰

Sammantaget ger resultaten från föreliggande studie stöd för tillämpbarheten av ett ekologiskt perspektiv också på den svenska verkligheten. Uttryckt i Garbarinos termer finns det ett starkt samband mellan barnomhändertaganden och socioekonomiska stressfaktorer i kommunerna. Denna ekologiskt relaterade stress går emellertid inte i första hand att hänföra till faktorer som handlar om innevånarnas ekonomiska situation, förutom då det gäller socialbidrag. Det är möjligt att man i mycket allmänna termer

kan uttrycka det så att nivån på barnomhändertaganden samvarierar med kommunala variationer i något man i brist på mer specifika begrepp skulle kunna kalla psykosocial stress. Denna stress tar sig inte uttryck i faktorer som på ett entydigt sätt kan hänföras till kommuninnevånarnas ekonomiska situation. I stället handlar det om en sammansatt bild där familjesammansättning, ohälsotal och socialbidragstagande utgör viktiga komponenter.

Vad som måste betecknas som anmärkningsvärt är det starka sambandet mellan olika mått på barnavårdsproblem och andelen ensamstående kvinnor med barn i denna, liksom i de flesta andra relaterade studierna. Här finns än en gång anledning att varna för det ekologiska felslutet. Andelen ensamstående mödrar skall ses som en viktig markör på geografiska områden som har hög andel vårddyg, inte som något som i sig orsakar barnomhändertaganden. Tolkat på det viset visar föreliggande artikeln på behovet av att också på barnavårdsområdet uppmärksamma strukturella förhållandens betydelse, både för fortsatta studier och för hur problemen som sådana bör angripas.

I detta sammanhang är det emellertid viktigt att peka på andra möjliga förklaringar till variationer i barnomhändertaganden, som också de kan få stöd i de modeller som presenterats. Utifrån en institutionell förståelse av variationerna kan man ta fasta på myndigheternas självständiga betydelse som kontrollinstrument. Den fråga som aktualiseras i ett sådant perspektiv är vilken betydelse det kan ha att i vissa kommuner har fler innevånare ögonen på sig än i andra. Det starka sambandet mellan socialbidrag (och möjligen också ohälsa) och vårddyg

10 I Bergmarks och Sandgrens regressionsmodell ingår arbetslösa utan KAS och a-kassa (den variabel som ger starkast utslag), skattekraft, andel utomnordiska invandrare och kommutyp (storstäder).

kan tolkas i den riktningen. Det vill säga om fler familjer har kontakt med socialtjänsten och sjukvården så ökar sannolikheten för omhändertaganden. Den typen av institutionella förklaringar bör kunna ses som komplement till modeller som tar fasta på socioekonomiska förhållanden.

Avslutningsvis är det värt att understryka de begränsningar som behåftar denna studie, och samtidigt ställa frågan om man kan komma vidare och öka förklaringsgraden med fördjupade studier. Som redan antytts bör möjligheterna att använda mindre geografiska enheter än kommuner prövas i framtida analyser (svårigheter som har att göra med, för de statistiska analyserna, all-

för låg prevalens kommer då emellertid att uppstå). Något som studerats alltför lite, också i de internationella undersökningarna, är kopplingen mellan strukturella faktorer och institutionella förhållanden. Det borde vara möjligt att i större utsträckning kunna inkludera till exempel kommunala skillnader i barnvårdens organisering, i de metoder som tillämpas och i kommunal policy, i studier av detta slag. Sådana faktorer, som ju mäter betydelsen av det sociala arbetet, kan kanske bidra till att öka vår kunskap om vad som påverkar variationer i barnomhändertaganden. De vore dessutom möjliga att pröva med liknande metodologi som använts här.

Summary

Children in care – an analysis of municipal variations

The aim of this article is to analyse the influence of structural variables on the variation in the number of days children in Swedish municipalities spend in foster-care and residential care (voluntary or by coercion). Theoretically and methodologically the article refers to the ecological perspective in child welfare developed by, for example, James Garbarino. Aggregated data on the municipal level are used to analyse how different socioeconomic factors affect the number of children placed in foster-care or in institutional care. By the use of a multiple linear regression model it is

demonstrated that the proportion of single women with children, the proportion of single men, costs for social assistance and days of sick-leave in the municipalities are significant factors in explaining municipal variations in days children spend in care. Compared to data from American studies it seems that economic variables are not of the same importance in Sweden as they are in the USA. Instead one finds a complex picture of what may be labelled high degrees of psychosocial stress in municipalities with high figures for children in care.

Litteratur

- Albert, V.N. och Barth, R.P. (1996) »Predicting growth in child abuse and neglect reports in urban, suburban and rural counties«. *Social Service Review*, 70, 1, pp. 58-82.
- Andersson, G. (1995) *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur
- Bebbington, A. och Miles, J. (1989) »The background of children who enter local authority care«. *British Journal of Social Work*, Vol. 19, s. 349-368.
- Bergmark, Å. och Sandgren, P. (1998) *Vilka faktorer bestämmer socialbidragskostnaderna – en analys av kommunala variationer*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Bryman, A och Cramer, D. (1997) *Quantitative data analysis with SPSS for Windows: a guide for social scientists*. London: Routledge.
- Börjeson, B. och Håkansson, H. (1990) *Hotade försummade övergivna: är familjehemsplacering en möjlighet för barnen? – En bok för socialarbetare i den sociala barnomsorgen*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Carpelan, K.S. (1992) *Unga narkotikamissbrukare i en vårdkedja: en studie av 208 ungdomar vid Maria ungdomsenhet i Stockholm*. Stockholm: Socialhögskolan, Stockholms Universitet.
- Cederström, A. (1990) *Fosterbarns anpassning – en relationsproblematik: om 25 barn i åldrarna 4-12 år som har placerats i fosterhem: en delstudie i Barn i kris-projektet*. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Edlund, P-O. (1997) *SPSS för Windows 95: multipel regressionsanalys*. Lund : Studentlitteratur.
- Egelund, T. (1997) *Beskyttelse af barndommen: socialförvaltningens risikovurdering og indgreb*. Avhandling. København: Reitzel
- Frost, N. och Stein, M. (1989) *The politics of child welfare: inequality, power and change*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Garbarino, J. (1992a) *Children in danger: coping with the consequences of community violence*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Garbarino, J. (1992b) *Children and families in the social environment*. New York: Aldine de Gruyter.
- Garbarino, J. (1976) »A preliminary study of some ecological correlates of child abuse: The impact of socioeconomic stress on mothers«. *Child Development*, 47, s. 178-185.
- Garbarino, J. and Crouter, A. (1978) »Defining the cCommunity context for parent-child relations: The correlates of child maltreatment«. *Child Development*, 49, s. 604-616.
- Garbarino, J och Sherman, D. (1980) »High-risk neighborhoods and high-risk families: The human ecology of child maltreatment«. *Child Development*, 51, s. 188-198.
- Hessle, S. (1988) *Familjer i sönderfall: en rapport från samhällsvården*. Stockholm: Norstedt.
- Hollander, A. (1985) *Omhändertagande av barn: en studie av barnavårdsmål vid förvaltningsdomstolarna åren 1974, 1977 och 1982*. Stockholm: Aktuell juridik.
- Lindén, G. (1998) *Att bli fosterbarn i tonåren: om frigörelsen från internaliserade föräldraobjekt*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lindsay, D. (1992) »Adequacy of income and the foster care placement decision: Using an odds ratio approach to examine client variables. *Social work Research & Abstracts*, 28, s. 29-36.
- Lundström, T. (1993) *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Avhandling. Stockholm: Stockholms universitet, Socialhögskolan.
- Malmström, U. (1993) *Missbruk och samhällsätgärder i ett flergenerationsperspektiv: en 20-årsuppföljning av barn och ungdomar som omhändertogs för samhällsvård i Stockholm 1970*. Stockholm: Socialhögskolan. Stockholms Universitet.
- Parton, N., Thorpe, D. och Wattam, C. (1997) *Child protection: risk and the moral order*. London: MacMillan.
- SCB (1991) *Livsförloppsanalys: bakgrundsmaterial från demografiska funktionen*. 1991:2. Stockholm: SCB.

- Socialstyrelsen (1997a) *Jämförelsetal för socialtjänsten* 1996. Stockholm: Socialstyrelsen, Svenska komunförbundet, SCB.
- Socialstyrelsen (1997b) *Insatser för barn och unga* 1996. Statistik, socialtjänst 1997:11. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Spearly, J.L. och Lauderdale, M. (1983) »Community characteristics and ethnicity in the prediction of child maltreatment rates«. *Child abuse and Neglect*, 7, s. 91-105.
- Swift, K.J. (1995) *Manufacturing bad mothers, a critical perspective on child neglect*. Toronto: University of Toronto Press.
- Vinnerljung, B. (1996a) *Svensk forskning om fosterbarnsvård: en översikt*. Stockholm: CUS, Liber utbildning.
- Vinnerljung, B. (1996b) *Fosterbarn som vuxna*. Avhandling. Lund : Arkiv.
- Zuravin, S.J. och Taylor, R. (1987) »The ecology of child matreatment: Identifying and characterizing high-risk neighborhoods«. *Child Welfare*, 66, s. 497-506.